

Streszczenie pracy doktorskiej

ks. Grzegorz Krupa

Fenomenologiczne analizy spotkania w polskiej filozofii przełomu XX i XXI wieku

promotor: ks. prof. dr hab. Władysław Zuziak

Myślenie dialogiczne we współczesnej filozofii europejskiej zrodziło się w drugiej dekadzie XX wieku. Filozoficzną zasadą ‘nowego myślenia’ wypracowaną przez najważniejszych przedstawicieli tego nurtu: Hermanna Cohena, Franza Rosenzweiga, Ferdinanda Ebnera, Martina Bubera, Gabriela Marcela, stało się dialogiczne otwarcie na drugiego człowieka i możliwość autentycznego osobowego spotkania. W filozoficznym sporze o intersubiektywność dialogicy wskazywali na prymat ‘Ty’ (i relacji z Drugim) przed ‘Ja’. Kwestionowali postkartezjańską strukturę poznawczą podmiotową-przedmiotową, uwydatniając pozaepistemologiczną bezpośrednią dostępność drugiego człowieka w międzyosobowym spotkaniu. W nurcie filozofii dialogu rozwinęła się filozoficzna refleksja nad samym fenomenem spotkania. Joseph Böckenhoff w najobszerniejszej pracy poświęconej *Begegnungsphilosophie* wymienia kilkudziesięciu filozofów spotkania z Niemiec, Austrii, Hiszpanii i Holandii. Jedną z najważniejszych prac poświęconych w całości opisowi fenomenowi spotkania jest wydana w 1952 r. *Phénoménologie de la rencontre* Frederika Buytendijka.

Filozofia spotkania w Polsce zaczęła kształtować się z prawie półwiecznym opóźnieniem w stosunku do europejskiej dialogiki. Można wyróżnić trzy kierunki rozwoju rodzimej filozofii spotkania. Pierwszy z nich obejmował recepcję dorobku europejskich dialogików poprzez przekłady tekstów źródłowych i opracowań, a także własne prace analityczno-krytyczne. Drugi kierunek obejmował dialogiczne koncepcje spotkania tworzone w nurcie fenomenologicznym przez polskich filozofów. Trzeci zaś obejmował inkontrolność, czyli

‘ogólną teorię spotkań’ uprawianą przez Andrzeja Nowickiego w ramach marksistowskiej filozofii kultury.

Tematem prezentowanej pracy są fenomenologiczne analizy spotkania w polskiej filozofii przełomu XX i XXI wieku, a zatem obszar jej zainteresowań skupiony jest wyłącznie na dialogicznych koncepcjach spotkania. Analizom została poddana myśl filozoficzna trzech najbardziej reprezentatywnych przedstawicieli tego nurtu: Józefa Tischnera, Adama Węgrzeckiego i Jerzego Bukowskiego. Zajmowali się oni nie tylko myślą filozoficzną europejskich dialogików, ale sami stworzyli własne oryginalne koncepcje spotkania. Pierwsze artykuły tych autorów dotyczące omawianej tematyki zaczęły powstawać pod koniec lat 70-tych XX wieku. W 1982 r. Adam Węgrzecki wydał *O poznawaniu drugiego człowieka*, w 1987 r. Jerzy Bukowski *Zarys filozofii spotkania*, a w 1990 r. Józef Tischner *Filozofię dramatu*. W 2014 r. ukazała się praca Adama Węgrzeckiego *Wokół filozofii spotkania*, która nie tylko zbiera publikowane w ciągu niemal czterech dekad teksty na temat spotkania, ale przede wszystkim w rozprawie zatytułowanej *Wprowadzenie do filozofii spotkania* przedstawia pełny i dojrzały zarys własnej myśli filozoficznej. Obszar zainteresowania prezentowanej pracy obejmuje zarysowany powyżej – niemal czterdziestoletni – zakres czasowy, a jej tematyka sytuuje się na pograniczu historii filozofii, filozofii człowieka (antropologii filozoficznej) i etyki.

Prezentowana praca pisana jest zgodnie z metodą historyczną i analityczno-porównawczą. W pierwszym rozdziale, zatytułowanym *Spotkanie i dialog zasadą filozofii*, został przedstawiony ogólny zarys problematyki filozofii spotkania i dialogu: paradygmat dialogiczny na tle odmiennych poszukiwań i odkryć w dziejach europejskiej filozofii, zagadnienia językowe i terminologiczne związane z myśleniem dialogicznym oraz próba oceny tego nurtu współczesnej filozofii, a także zagadnienia metodologiczne dotyczące analizy i opisu fenomenu spotkania, propozycje fenomenologicznej analizy spotkania wypracowane przez Frederika Buytendijka i Williama Luijpena oraz model analizy refleksyjnej Lestera Embree i próby jego zastosowania w pracach filozoficznych dotyczących intersubiektywności.

W drugim rozdziale, zatytułowanym *Europejska dialogika i jej recepcja w Polsce*, został przedstawiony krótki zarys historii nurtu filozofii spotkania i dialogu, począwszy od prekursorów myślenia dialogicznego, poprzez najważniejszych przedstawicieli tego nurtu: Hermanna Cohena, Franza Rosenzweiga, Ferdinanda Ebnera, Martina Bubera, Gabriela Mar-

cela i Emmanuela Lévinasa. Ten ostatni, ze względu na radykalną asymetrię w jego myśleniu o intersubiektywności, nie przez wszystkich uznawany jest za myśliciela dialogicznego, jednak odegrał szczególną rolę w tworzeniu się rodzimej filozofii spotkania i dialogu, zwłaszcza przez Józefa Tischnera. Omówienie to zostało zwieńczone przedstawieniem wzajemnego oddziaływania pierwszych dialogików. Następnie została przedstawiona recepcja europejskiej dialogiki w Polsce, która dokonywała się poprzez tłumaczenie na język polski najważniejszych tekstów źródłowych, tworzenie monografii i opracowań tego nurtu przez rodzimych myślicieli, a także organizowanie konferencji i sympozjów poświęconych filozofii spotkania i dialogu.

W trzecim rozdziale, zatytułowanym *W kręgu fenomenologicznych koncepcji spotkania* i stanowiącym najobszerniejszą, centralną część niniejszej pracy, zostały zrekonstruowane poglądy trzech najważniejszych przedstawicieli polskiej fenomenologii spotkania o rodowódzie dialogicznym: Józefa Tischnera, Adama Węgrzeckiego i Jerzego Bukowskiego.

Fenomenologiczne analizy spotkania z drugim człowiekiem Tischner prowadził w ramach badań nad podmiotowością człowieka. Nie są to analizy skupione na fenomenie spotkania jako takim, ale raczej nad dramatyczną naturą egzystencji człowieka, w której spotkanie zajmuje znaczące miejsce. Rozróżnia on intencjonalne otwarcie człowieka na świat stanowiący scenę dramatu oraz dialogiczne otwarcie na drugiego człowieka jako Innego. Człowiek, jako podmiot spotkania, jest 'monadą z otwartym oknem', czyli byciem-dla-innych. Od momentu spotkania rozpoczyna się szczególnie czas dramatyczny. Znaczącą rolę w odniesieniu człowieka do drugiego odgrywa mowa i dialog. W spotkaniu dochodzi do szczytu bezpośredniej naoczności dramatycznej egzystencji człowieka. Spotkanie jest źródłem najgłębszych pytań metafizycznych i stanowi najważniejsze źródłowe doświadczenie drugiego człowieka, którego siła perswazji jest mocniejsza niż jakiegokolwiek inne doświadczenie. Spotkanie jest wydarzeniem, które pociąga za sobą zmianę w przestrzeni obcowania z drugim człowiekiem. Autentyczne spotkanie dokonuje się 'twarzą w twarz', którą Tischner rozumie w nawiązaniu zarówno do Lévinasa, jak i do Kępińskiego. Spotkanie otwiera agatologiczny horyzont dobra i zła. Spotkanie zatem może rozgrywać się nie tylko w przestrzeni dobra, ale i zła, które zajmuje szczególne miejsce w Tischnerowskiej filozofii dramatu.

Dla Węgrzeckiego spotkanie stanowi szczególny kontakt człowieka z drugim człowiekiem, w którym zostaje nawiązana i rozwijana w czasie relacja 'Ja' – 'Ty'. Cechą takiej relacji jest jej realny, bezpośredni i autentyczny charakter, wolny od uprzedmiotowiającego od-

niesienia do drugiego człowieka. Spotkanie w wymiarze czasowym jest procesem, który inicjują i rozwijają spotykające się osoby, od których zależy jego trwanie i przebieg. Oprócz czasoprzestrzeni fizycznej, Węgrzecki wyróżnia własny czas i własną przestrzeń, które konstytuują spotkanie. Warunkiem koniecznym do zaistnienia spotkania jest osobowe uobecnianie się jego uczestników. Szczególną rolę w osobowym uobecnianiu się człowieka odgrywa cielesność, zwłaszcza twarz odróżniona od jedynie fizycznego wymiaru ludzkiego oblicza. Spotkanie stanowi obecność dwojga ludzi 'twarzą w twarz' wobec siebie. Wśród warunków sprzyjających zaistnieniu spotkania występują: werbalny i pozawerbalny dialog oraz odpowiednie emocjonalne podłoże. Węgrzecki dzieli spotkania na: realne i imaginacyjne, autentyczne i nieautentyczne, a także znaczące i zwykłe. Na jakość egzystencji człowieka wpływają przede wszystkim spotkania realne, autentyczne, znaczące i równorzędne. Spotkanie sprzyja tworzeniu się osobowej tożsamości człowieka i przyczynia się do pełniejszego stawania się i bycia sobą, a także do doświadczenia bliskości w relacji z drugim człowiekiem. Węgrzecki podkreśla rolę poznania w spotkaniu. W międzyludzkim spotkaniu nieustannie zachodzą procesy poznawcze, jako naturalny i integralny element każdego spotkania. Od warstwy epistemologicznej w pewnym stopniu zależy podtrzymywanie i rozwój samego spotkania, choć nie stanowi ona głównego czynnika, wokół którego rozgrywa się spotkanie. Poznanie drugiego człowieka uwarunkowane jest autonomią poznawczą, która przejawia się poprzez otwieranie się i dopuszczanie poznawcze Drugiego albo zamykanie się i niedopuszczanie go. Wzajemne poznawanie się osób uczestniczących w spotkaniu dokonuje się w sposób pośredni i bezpośredni. Poznawanie drugiego człowieka w spotkaniu przyczynia się do głębszego i pełniejszego rozumienia jego osobowego bytu.

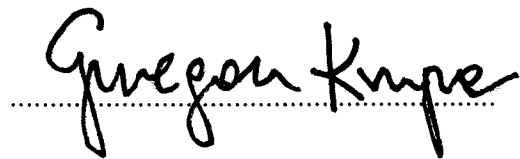
Według Bukowskiego, spotkanie stanowi przełamanie postkartezjańskiej epistemologicznej 'struktury *cogito*'. Najważniejsze cechy spotkania to: emocjonalne podłoże, nagłość i chwilowość wydarzenia, bezpośrednie i wzajemne otwarcie dwóch osób stojących wobec siebie 'twarzą w twarz', poczucie niezastępowalności partnera, niedyskursywny i nieredukowalny charakter, aksjologiczno-etyczne przewartościowanie o charakterze transcendentnym. Spotkanie może się wydarzyć jedynie w horyzoncie dobra. Nie można go wywołać w świadomy i dobrowolny sposób. Wśród egzystencjalnych postaw otwierających na spotkanie najważniejsze miejsce zajmują: fascynacja drugim człowiekiem, rozporządzalność, zaufanie i nadzieja. Spotkanie wywołuje efekty aksjologiczno-moralne i epistemologiczne. Najważniejszym następstwem spotkania w filozofii Bukowskiego jest możliwość przekształcenia się w czasie momentalnego wydarzenia w długotrwałą wspólnotę. Jest ona przedłużeniem postaw

rodzących się w chwili spotkania. Bukowski wyróżnia cztery typy spotkań i wspólnot: wspólnego poczucia braku i godności, dopełnienia, z Bogiem.

W ostatnim – czwartym rozdziale, zatytułowanym *Spotkanie jako doświadczenie korektywne w psychoterapii*, zostały zarysowane perspektywy możliwego rozwoju i dalszych badań nad problematyką zawartą w niniejszej pracy. Perspektywy takie otwiera próba skonfrontowania koncepcji wypracowanych przez współczesną psychoterapię z myśleniem dialogicznym. Intuicje takie pojawiły się także w pracach Antoniego Kępińskiego, Józefa Tischnera, Adama Węgrzeckiego i Jerzego Bukowskiego. W rozdziale tym najpierw zostało przedstawione wzajemne oddziaływanie psychoterapii z antropologią filozoficzną, ze szczególnym uwzględnieniem koncepcji psychoterapii humanistycznej odczytywanej w świetle filozofii spotkania i dialogu, a także słynnej dyskusji między Carlem Rogersem i Martinem Buberem. Następnie zostały podjęte analizy nad spotkaniem i relacją między osobą zgłaszającą się na terapię a psychoterapeutą rozumianymi jako doświadczenie korektywne. Ponadto zostały przedstawione zagadnienia związane z naturą relacji terapeutycznej, rzeczywistej i przeniesieniowej, procesem terapeutycznym podzielonym na trzy fazy: spotkania, współbycia i rozstania oraz czynnikami leczącymi w psychoterapii ze szczególnym uwzględnieniem emocjonalnych doświadczeń korektywnych. W tym rozdziale zostały poddane analizom m.in. koncepcje psychoterapeutyczne Irvina Yaloma i Jerzego Mellibrudy. Na koniec zostały sformułowane zarówno teoretyczne, jak i praktyczne konkluzje z przeprowadzonych analiz.

Idea przewodnia rozprawy została zawarta w synonimicznym określeniu spotkania, które zarówno europejscy dialogicy, jak i polscy przedstawiciele dialogiczno-fenomenologicznego nurtu filozofii spotkania określają mianem spotkania ‘twarzą w twarz’. W ten sposób został uwydatniony personalistyczny (osobowy) i niezapośredniczony (inaczej niż w przypadku marksistowskiej inkontrolologii Andrzeja Nowickiego) charakter spotkania z Drugim. Celem pracy jest próba ukazania zbieżności rozumienia fenomenu spotkania w perspektywie antropologicznej i psychoterapeutycznej. Po przeprowadzonych analizach, teoretyczna perspektywa antropologicznego namysłu nad spotkaniem z drugim człowiekiem okazuje się być zbieżna z bardziej praktycznym nastawieniem perspektywy psychoterapeutycznej i stanowi jej głęboki filozoficzny fundament. Zasadnicza rozbieżność pomiędzy obydwoma perspektywami dotyczy przede wszystkim problemu wzajemności oraz równości w spotkaniu i relacji dialogicznej (opisywanej w prezentowanej pracy w perspektywie antropologicznej) a asymetrią w spotkaniu i relacji między osobą zgłaszającą się na terapię a psychoterapeutą (w drugiej – psychoterapeutycznej – perspektywie). Jak wykazały jednak przedstawione analizy,

nie przekreśla to możliwości uznania relacji psychoterapeutycznej za prawdziwe spotkanie 'twarzą w twarz', choć zachodzą w tym przypadku pewne ograniczenia zarówno w formie wzajemnej osobowej ekspresji, jak i przede wszystkim w dobrowolnie przyjętej nierównorzędności partnerów spotkania, co wpisane jest w specyfikę relacji i procesu psychoterapeutycznego.

A handwritten signature in black ink, reading "Gregor Knyse". The signature is written in a cursive style and is positioned above a horizontal dotted line.

Kraków, 9 czerwca 2016 r.